

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.13.3>

Volume 7/1

2023 p. 39-61

SOSYAL İLİŞKİLERİN DIŞSALLIKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE DAİR BİR UYGULAMA¹

AN APPLICATION ON THE EFFECT OF SOCIAL RELATIONS ON EXTERNALITIES

Kasım ULUDAĞ*

Adem TÜRKMEN**

Hüseyin DAŞTAN***

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Erzurum 2. Organize Sanayi Bölgesi'nde kurulan tekstil firmalarının oluşturduğu dışsallıklar ve bu dışsallıklar üzerinde sosyal ilişkilerin etkisini incelemektir. Çalışmada eş zamanlı desen desenine göre karma yöntem tercih edilmiştir. Tekstil kent bünyesindeki firma çalışanlarına anket uygulanmış ve anket verileri Probit modeli yardımıyla analiz edilmiştir. Ayrıca bu şirketlerde çalışan yönetici veya uzman pozisyonundaki bireylere uygulanan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda nitel veriler elde edilmiştir. Bu verilerle oluşturulan kelime bulutu ve kelime ağacı üzerinden nitel bulgulara ulaşılmıştır. Probit modelinde hesaplanan marjinal etkilere göre sosyal ilişkiler değişkeninin dışsallıklar üzerinde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Görüşme formlarından elde edilen verilerin analizinde de benzer bir sonuca ulaşılmış, ayrıca sosyal ilişkilerin bilgi alışverişini kolaylaştırma, üretimde aksamaları önleme, müşterilerle iletişimi ve personel hareketliliğini kolaylaştırma gibi konularda avantaj ve fayda

¹ Bu çalışma TÜBİTAK-BİDEB 2211 Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı (2210-D Yurt İçi Sanayiye Yönelik Yüksek Lisans Burs Programı) tarafından desteklenmiş olan "Organize Sanayi Bölgelerinde Tekstil kent İle Ortaya Çıkan Dışsallıklar Ve Sosyal İlişkilerin Dışsallıklar Üzerinde Etkisi: Erzurum Tekstil kent Örneği" adlı yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

* Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tezli Y.L., İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Programı Mezunlu, E-mail: kasimuludag7@gmail.com, ORCID: 0000 - 0002 - 7353 - 4199, Erzurum, Türkiye.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-mail: adem.turkmen@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1534-2332, Erzurum, Türkiye.

*** Prof. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, E-mail: hdastan@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0714-1060, Erzurum, Türkiye.

sağladığı tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda benzer sektörlerdeki şirketlerin kümelenmesi ile sosyal ilişkilerden daha fazla yararlanılabileceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla benzer sektörlerin karar vericiler tarafından bir araya getirilmesinin sosyal ilişkilerde ortaya çıkan olumlu dışsallıkları artıracığı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Dışsallıklar, Sosyal ilişkiler, Organize sanayi bölgeleri, Tekstilkent*

Jel Kodu: *D62, O17, Z13*

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the externalities created by the textile companies established in Erzurum 2nd Organized Industrial Zone and the effect of social relations on these externalities. In the study, mixed method was preferred according to the simultaneous design pattern. Surveys were conducted for the company employees within Tekstilkent and the survey data were analyzed with the help of the Probit model. In addition, qualitative data were obtained as a result of semi-structured interviews applied to individuals in managerial or expert positions working in these companies. Qualitative findings were reached through the word cloud and word tree created with these data. According to the marginal effects calculated in the probit model, it was determined that the social relations variable had a significant positive impact on externalities. A similar result was reached by the analysis of the data obtained from the interview forms, and additionally, it was found that social relations provide advantages and benefits in facilitating information exchange, preventing disruptions in production, facilitating communication with customers, and personnel mobility. In line with these findings, it has been determined that social relations can be benefited more by clustering companies in similar sectors. Therefore, it is predicted that bringing together similar sectors by decision-makers will increase the positive externalities that arise in social relations.

Key Words: *Externalities, Social relations, Organized industrial zones, Tekstilkent.*

Jel Code: *D62, O17, Z13*

GİRİŞ

Endüstriyel bölgelerin temel yapı taşı, bölgedeki işletmeler arasındaki ilişkiler ile bölgesel olarak değişen ekonomik durum oluşturmaktadır. Marshall'ın endüstriyel bölgeler ve dışsal ekonomiler hakkında ifade ettiklerine ek olarak iş birliği ve güvene

TOBİDER

daha çok vurgu yapan araştırmacılar, küçük firmaların bir araya gelerek ortaya koydukları kümeden daha büyük çapta topluluğun iş birliği ve etkileşiminin, ekonomik boyuta değil de sosyo-bölgesel boyuta vurgu yaptığını belirtmişlerdir (Türko & Ersungur, 2016). Bir bölgenin ayırt edici özelliklerinden biri, bölgedeki işgücü piyasasının ve üretim sisteminin yerel toplumla bütünleşmiş olmasıdır. Üretim biçiminin çeşitliliğinin sebebi, bir bölgenin ekonomik ve sosyal ilişkilerinin birbirine bağlı olmasından kaynaklanmaktadır (Dei Ottati, 2002). Dolayısıyla coğrafi yakınlık endüstriyel bölgeler açısından bir şart olmakla birlikte tek başına bir yeterlilik sağlamamaktadır.

1990'ların başından itibaren mekân ve yakınlık konularıyla ilgilenen Fransız Yakınlık Dinamiği Okulu, coğrafi yakınlıktan öte bir yakınlığın endüstriyel bölgeler için gerekli olduğunu belirtmektedir. Üçüncü İtalya, Rhone Vadisi, Baden-Württemberg ve SV gibi endüstriyel bölgeler, bu tür yakınlıklara örnek olarak gösterilebilir (Shaw & Gilly, 2000). Bu bağlamda coğrafi yakınlıktan öte örgütsel ve kurumsal yakınlık gibi yakınlıkların da dikkate alınması gerekmektedir (Kirat & Lung, 1999; Shaw & Gilly, 2000; Boschma, 2005).

Kümelenmenin gerçekleştiği endüstriyel bölgelerde yeni girişimcilerin riskini azaltan ve yerel piyasaya erişimlerini kolaylaştıran bir faktör olarak yerleşik ilişki ağları önem arz etmektedir (Cangel, 2011). Türko ve Ersungur (2016), iş birliğinin, endüstriyel bölgelerin başarısı açısından gerekli olduğunu belirtmektedirler. Endüstriyel bölgelerin değişikliklere uyum sağlaması, yeniliklere açık olması ve esnek üretim yapısına sahip olmaları avantajlar sağlamakta ve bu sayede büyümektedirler. Endüstriyel bölgelerin başarılı olabilmesi için şart olan iş birliğinin, sosyal ilişkiler olmaksızın var olmaları mümkün değildir. Bu açıdan endüstriyel bölgelerin başarısında sosyal ilişkiler temel rol oynamaktadır.

Alfred Marshall, endüstrileri teknolojik olarak tanımlamaktan ziyade belli bir alan ya da bölge kavramı üzerinden ele almakta; Ar-Ge ya da içsel ölçek ekonomilerinden kaynaklanmayan altyapı varlığı ve nüfus yoğunluğunun ortaya çıkardığı “endüstriyel atmosfer”e dayalı faydalardan bahsetmektedir. Ruhr’u, Lancashire’i ve Lombardiya’ı öne çıkaran husus, Üçüncü İtalya’nın da uyguladığı ekstra üretkenlik unsuru olan “endüstriyel atmosfer”dir (Becattini, 2004, s.16).

Üçüncü İtalya, ülkede endüstriyel bölgelerin yoğunlaştığı kısma verilen addır. Bu bölgedeki üretim süreçleri, geleneksel sektörlerdeki yenilikçi küçük firmalardan oluşmaktadır. Bu bölgeyi İtalya’daki diğer endüstriyel bölgelerden ayıran temel özellik, bölgede faaliyet gösteren işletmelerin yerel toplumla ve birbirleriyle ilerlemiş ilişkileridir. Bu ekonomik iş birliğine ek olarak politik ve kurumsal düzeyde de iş birliği mevcuttur. Genele yayılan iş birliği kültürü, sosyal sermaye ortaya çıkararak bölgeyi diğer bölgelerden ayırmaktadır. Ekonomik faktörlerin yanında kurumsal ve sosyal faktörlerin de var olması, endüstriyel bölgenin başarılı olmasını sağlamaktadır. Bu endüstriyel bölge; bilgi alışverişinin ilerlediği, ortak iş birliği sonucu yeniliğin ortaya çıktığı ve yayıldığı, öğrenmenin hızlı gerçekleştiği gelişmiş ve ilerlemiş bir endüstriyel küme şeklindedir (Çetin,

2006). Bölgede hizmet merkezlerinin oluşturulması, küçük firmaların büyük firmalarla rekabet edebilmelerini sağlamıştır. Yarı kamusal kuruluşlar olan bu hizmet merkezlerinin ana görevinden biri, firmalar arasındaki ilişkileri güçlendirmektir. Hizmet merkezlerinin kurdukları iş ve fikir birliği, bölgenin ekonomik ve politik sektörlerinde öne çıkmasını sağlayan temel unsurlardır (Ferri & White, 1999). İş birliğini sağlamak adına oluşturulan hizmet merkezlerinin, endüstri bölgelerinde önemli görevler üstlenmektedir. Nitekim endüstriyel bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetler, çevreyle sürekli olarak alışverişi zorunlu kılmaktadır. Bölgeye akın eden yeni nüfus, her ne kadar sosyal bütünleşme sorununa neden olsa da endüstri bölgesini başarıya götürmektedir. Firmaların birbirleriyle ilişkisi, dışsal ekonomiler için de önem taşımaktadır. Sanayi çıktıları, dışsal ekonomilerin küçük firmalara ulaşılabilirliğinin artmasıyla gerçekleşir. Endüstri içindeki dışsallıklar, küçük firmalar üretim ölçeğini artırmaktadır (Hart, 1996). McCormick (1999), Güney Afrika’da yer alan tekstil kümelenmelerinin karşılaştırmasını yaptığı çalışmasında, dışsallıkların kümeye girişleri kolaylaştırdığını ancak iş birliğinin yeterli düzeyde olmamasının kolaylıkları sınırlandırdığını belirtmektedir. Gelişmiş iş birliğinin ve güçlü dışsallıkların olduğu kümelenmeler başarı sağlarken iş birliğinin gelişmemiş olduğu kümelenmeler ise ortak hareketlilik ve avantajlar sağlanamamaktadır.

Yukarıda sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerinde önemli etkisinin olduğunu ve endüstriyel bölgelerin gelişip başarıya ulaşmasında dışsallıklar kadar sosyal ilişkilerin de dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Organize sanayi bölgeleri (OSB) gibi endüstriyel bölgeler de üretimin kümelenmesinin getirdiği avantajlardan dolayı firmaların daha çok ilgisini çekmektedir. Bu kümelenme süreci, negatif dışsallıkların ortaya çıktığı ana kadar sürmektedir. Kümelenme süreci her ne kadar dışsallıklar sayesinde gerçekleşse de tek başına bir endüstriyel bölgeyi istenilen düzeye ulaştırmayabilir. Ancak başarılı olmuş endüstriyel bölgelere bakıldığında, kümelenmenin getirdiği dışsallıklar ve bölgede zamanla artan sosyal ilişkiler sayesinde başarı sağlayabilmektedir.

Endüstriyel bölgelerde “endüstriyel atmosfer”in ana kaynağının gelişen sosyal ilişkiler olduğu düşüncesinden hareketle bir endüstriyel bölge şekli olan OSB’lerde Tekstilkent kurulması ile ortaya çıkan dışsallıklar ve sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Tekstilkent, Erzurum 2. OSB’de kurulmuş ve 2019’da faaliyete başlamıştır. Dolayısıyla henüz yığılma ekonomileri doğrultusunda bir dışsallık ortaya çıkaracak kadar gelişmemiştir. Fakat aynı anda birden fazla tekstil firmasının bölgeye kurulmasının bir endüstriyel atmosfer ortaya çıkarması ve bu atmosferin sosyal ilişkiler vasıtasıyla gelişebilmesi söz konusudur. Tekstilkent Projesinin daha çok yeni oluşu nedeniyle kurulduğu bölgelere avantajlarının olup olmadığının belirlenebilmesi ileride yapılması planlanan benzer yatırımlara bir ön fizibilite mahiyeti taşımaktadır. Buna ilaveten sosyal ilişkilerden kaynaklanan faydaların firmalar tarafından nasıl maksimize edilebileceği yönünde bulgulara ulaşabilmek de büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, literatürde teorik olarak vurgulanan sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisinin, Erzurum Tekstilkent örneğinde uygulamalı olarak tespit edilebilmesidir.

Çalışmanın sonraki bölümünde dışsallıklar, sosyal ilişkiler ve sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisini içerecek şekilde literatürdeki uygulamalı çalışmaların bulgularına yer verilmektedir. Yöntem bölümünde çalışmanın amacı doğrultusunda seçilen nicel ve nitel araştırma tekniklerine dair bilgiler yer almaktadır. Bulgular bölümünde firma çalışanları ile yapılan anketlerin sonuçlarını içeren nicel bulgular ile firma yetkilileri ile yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen nitel bulgular ayrı başlıklarda verilmektedir. Son bölümde elde edilen bulgular yorumlanarak politik önerilere yer verilmektedir.

Literatür

Yığılma ve yer seçimine dair yapılan dışsallık çalışmaları yığılmaya neden olan faktörlere odaklanmaktadır. Firmaların yer seçiminde ve yığılmasında birçok etken söz konusudur. Alfred Marshall'ın da bahsettiği bilgi yayılmaları, işgücü havuzunun ve endüstriyel girdi kolaylığı gibi dışsallıkların yanı sıra ulaşım altyapısı ve nakliye maliyetleri, sektörlerin ileri ve geri bağlantıları ve devlet teşvikleri gibi etkenler son derece önem arz etmektedir (Fujita & Thisse, 1996). He vd. (2008), içsel ölçek ekonomilerinin ve küreselleşmenin coğrafi yoğunlaşmaya neden olduğunu ortaya koymaktadırlar. Maurel ve Sedillot (1999) ve Kent (2015), çalışmalarında endüstri yapısının yığılmayı etkilediğini belirtmektedirler. Demirdöğen (1993), yer seçiminde önemli sayılan ham maddeye yakınlık, işgücü ve eğlence olanakları gibi faktörlerin aslında etkili olmadığını belirtmektedir. Takeda vd. (2008), konum açısından merkez firmalarının oluşturduğu ağların etkili olduğunu belirtmektedirler. Lafourcade ve Mion (2007), tesis büyüklüğünün yer seçimi kararlarını etkilediğinden; Dertli (2020), benzer nitelikte faaliyet gösteren firmaların teknolojik altyapı ve bilgi dışsallıklarından faydalanmak için bir araya geldiğini ifade etmektedir.

Yığılma türleri ve bilgi dışsallıklarına dair yapılan çalışmalar incelendiğinde, MAR ya da Jacobs dışsallıklarından birisinin geçerli olduğu, tam olarak ortaya konulamamıştır. Bazı durumlarda MAR dışsallıkları geçerli iken bazı durumlarda ise Jacobs dışsallıkları geçerlidir. Yöntem, mekân ve bazen de sektör farklılığı gibi nedenler bu duruma yol açabilmektedir. Sektörel farklılıklar, dışsallık türüne etki etse de bazı çalışmalarda farklı sektör için aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Combes (2000), hizmet sektörlerinde her zaman olumsuz uzmanlaşma yani MAR dışsallıkları etkilerinin görüldüğü; Blien ve Suedekum (2005) ise MAR dışsallıklarının sadece hizmetler sektörü için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bilgi yayılmalarına dair yapılan dışsallık çalışmalarından Paci ve Usai (1999), hem uzmanlaşmaya bağlı Marshall dışsallıklarının hem de çeşitliliğe bağlı Jacobs dışsallıklarının yerel bir endüstrideki yenilikçi faaliyetlerini olumlu etkilediğini; Carlioni vd. (2001), yenilik ve büyüme yaratan fikir akışının ortaya çıkarılmasında ülkenin en yoğun yerlerinin çok büyük bir rol oynadığını; Forni ve Paba (2001), sektörler arası dinamik bağlantıların kümelenmeye neden olduğunu; King III vd. (2003), medya ve reklam kampanyalarında kullanılan girdi kaynaklarından müşterilerden gelen bilgi

yayımlarının önemli olduğunu; Van Stel ve Nieuwenhuijsen (2004) ise büyüme ve yenilik açısından en etkili bilgi yayılma türünün sanayi sektörlerinde yerel rekabetin buna karşın hizmet sektörlerinde ise çeşitlilik olduğunu ifade etmiştir. Boschma ve Ter Wal (2007), firmaların yenilikçi olmalarında yerel bilgi ilişkilerinin yanı sıra yerel olmayan aktörlerle de bilgi ilişkilerine sahip olmaları gerektiğini; Audretsch ve Feldman (1996) ise bilgi yayılımının, kümelenmenin kilit bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymaktadırlar. Kümelenmenin ortaya çıkardığı dışsallıklara dair yapılan çalışmalardan yola çıkarak genellikle kümelenme sonucunda pozitif dışsallıkların ortaya çıktığı ve ortaya çıkan bu dışsallıkların aynı zamanda firmaların yer seçimi ve yığılmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkilerini araştıran literatürde eksikliklerin olduğu görülmektedir. Ancak literatürdeki bu eksikliğe rağmen iki çalışma dikkat çekmektedir. Bu çalışmalardan ilki Galunic vd. (2012)'ne aittir. Çalışmada sosyal sermayenin ortaya çıkardığı dışsallıklar, yatırım bankacılarının günlük işlerinde birbirlerine nasıl değer kattığı üzerinden incelenmiştir. Yaklaşık 2.200 bankacının katma değerli derecelendirme verileri kullanılmış, regresyon analizi ile hipotezler test edilmiştir. Sonuç olarak sosyal sermayenin olumlu dışsallıklar içerdiği tespit edilmiştir. Diğer çalışma ise Nugroho vd. (2019)'ne aittir. Çalışmada ekonomik ve sosyal dışsallıkların belirlenmesi, Endonezya'da sigara endüstrisinin varlığı üzerinden incelenmiştir. Hem birincil hem de ikincil verilerin kullanıldığı çalışmada birincil veriler, 40 çalışan ve 30 sivil katılımcıdan görüşme tekniği ile elde edilmiştir. İkincil veriler ise Endonezya Merkezi İstatistik Kurumu'ndan alınan 2010-2017 yılları arası zaman serisi verileridir. Sonuç olarak toplumsal refahın artmasında sigara endüstrisinin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Çalışmada değişkenler, dışsallıklar ve sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisine dair teorik literatürden yola çıkılarak belirlenmiştir. Buna ilaveten araştırma sorusu teorik literatürde karşılık bulan fakat uygulamalı araştırmalarca yeterince incelenmemiş bir mahiyettedir. Çalışma hem firma düzeyinde hem de çalışanlar açısından dışsallıkları ölçmek ve sosyal ilişkiler ile bağlantısını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada karma yöntemin uygulanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nicel araştırma ile elde edilecek bulgular nitel araştırma ile detaylandırılabilen, genişletilebilmekte veya desteklenebilmektedir. Tamamlayıcı karma yöntemde hem benzer hem de farklılaşan açılardan iki değişken arasındaki ilişkiye dair bulguları zenginleştirmekte ve analizler birbirini tamamlayıcı mahiyet kazanmaktadır (Baki & Gökçek, 2012). Dışsallıkların ölçümünde sadece çalışan anketlerinden elde edilen bulguların yetersiz oluşu diğer taraftan sosyal ilişkilerin ölçümü noktasında sadece uzman personele yapılan görüşmelerin yeterli olmayacağından hareketle birbirini tamamlayan karma bir yöntemin kullanılması araştırma da temel metot olarak belirlenmiştir.

Araştırmada hem nitel hem de nicel veriler açısından bir öncül ardıl ilişkisi olmayıp veriler aynı anda toplanmakta ve ayrı ayrı analiz edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre sonuçlar son bölümde tartışılmaktadır. Bu doğrultuda araştırma eşzamanlı tasarım desenine uygun olarak yürütülmüştür.

Evren ve Örneklem/ Çalışma Gurubu

Araştırmanın evrenini Erzurum 2. OSB’de faaliyette bulunan firmalar oluşturmakla birlikte araştırmanın odaklandığı soruların asıl muhatabı evren Erzurum 2. OSB’de faaliyette bulunan Tekstilkent firmaları ve çalışanlarıdır. Araştırmanın örnekleme ulaşmak için ‘basit tesadüfi örneklem yöntemi’ kullanılmıştır. Araştırma başlangıcında 2. OSB’de Tekstilkent firmalarıyla birlikte toplamda 9 firma faaliyette bulunmaktaydı. Ancak çeşitli sebeplerden ötürü faaliyetlerine ara veren firmalar olduğundan çalışma toplamda 7 firma yer almaktadır. Bu 7 firmadan ikisini Tekstilkent firması diğer 5 firmayı ise tekstil imalatı yapan Tekstilkent bölgesi dışındaki firmalar oluşturmaktadır. Sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisini inceleyen nicel bölümde Tekstilkent’te faaliyet gösteren 2 firmanın çalışanları üzerinden anket yoluyla veri toplanmıştır. Çalışma kapsamında veri toplanan birinci tekstilken firmasının 400 olan çalışanının 231 kişisine, çalışan sayısı 60 olan ikinci firmanın ise 53 çalışanına anket uygulanmıştır. Çalışma kapsamında anakütleyi oluşturan 460 kişiden 284’üne anket uygulanmıştır. Örneklem, toplam Tekstilkent çalışan işçi sayısı içinde, %95 83 güven seviyesinde ve 0,05 güven aralığında www.surveysystem.com websitesi üzerinden hesaplanmıştır. Hesaplanan ve uygulanan örneklem büyüklüğü olan 210 sayısından daha fazladır. Krejcie ve Morgan’ın önerdiği “örneklem büyüklüğünü belirleme tablosu”nda belirtilen büyüklüklerin üzerindedir. Yani her bir örneklem kendi ana kütesini temsil yeterliliğine sahiptir.

Çalışmanın amacına ulaşması için anket uygulamasının yanında bahsedilen Tekstilkent firmaları yöneticileri ve uzman personellerine ayrıca yarı yapılandırılmış mülakat uygulanmıştır. Çalışmada ayrıca Erzurum 2. OSB’de bulunan ancak Tekstilkent dışında faaliyet gösteren 5 firmadan yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile veri toplanmıştır. Bu mülakatların yapılmasının nedeni araştırma sorusu olan Tekstilkent kurulmasıyla ortaya çıkan dışsallıklar ve dışsallıkların sosyal ilişkiler üzerindeki etkisini, Erzurum 2. OSB’de bulunan ancak Tekstilkent dışında faaliyet gösteren firmaların gözünden değerlendirmektir.

Araştırma Süreci

Anketler üç aylık bir süre içerisinde ilgili kurumca sağlanan sanayi danışmanı vasıtasıyla firmanın işleyişine engel olmayacak biçimde katılımcılara uygulanmıştır. Mülakatlar ise bizzat yüz yüze görüşmelerle ve yine aynı üç aylık süreçte gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar izin verildiği takdirde ses kaydı alınarak daha sonra yazılı hale getirilmiş, ses kaydına izin vermeyenlerin görüşmeleri ise görüşme esnasında yazılı olarak kayda geçirilmiştir. Tekstilkent firmaları ile yapılan her bir mülakat görüşmesi

ortalama 30-45 dakika sürmüştür. 2. OSB içinde bulunan ancak Tekstilkent dışı olan firmaların ise ortalama görüşme süresi 20-30 dakikadır.

Veri Toplama Araçları

Literatürde kullanılan birçok sosyal ilişki ölçeği bulunmasına rağmen çalışmanın amacına uygun olarak kullanılacak tek bir ölçek tespit edilememiştir. Bu nedenle sosyal ilişkiler ölçeklerinden derlenen ve buna ek olarak araştırmacılar tarafından eklenen sorularla yeni bir ölçek tasarlanmıştır. Bu doğrultuda yararlanılan sosyal ilişkiler ölçekleri; Phelan (2015), Sharma (2014), Erdentuğ (1980), Uzbilek (2006), Özpençe (2013) ve Uçar (2016) tarafından geliştirilmiş ölçeklerdir. Anket formunun dışsallıkları ölçen kısmında yer alan sorular ise bireysel dışsallıkları ölçmeyi hedeflediğinden daha önce kullanılan firma dışsallıkları ölçeklerinden yararlanılsa da yine bireysel dışsallık algısı için yeni anket sorularının eklenmesi gerekli görülmüştür. Anket formunun dışsallıkları ölçen kısmında Özpençe (2013) ve Uçar (2016) çalışmalarındaki dışsallık sorularından yararlanılmıştır. Bu doğrultuda oluşturulan ve tekstil firmalarında çalışan işçilere uygulanan anket formu, iki ana bölüm ve toplam 35 sorudan oluşmaktadır. Bu iki ana bölümden birincisi anket formunun ilk 17 sorusundan oluşmakta ve bireyin çalıştığı iş dolayısıyla elde ettiği bireysel dışsallıkları ölçmektedir. Bu ana bölümden ikincisi ise çalışmanın bir diğer değişkeni olan sosyal ilişkiler düzeyini ölçmek için kullanılacak sorulardan oluşmaktadır. Ayrıca anket formunun ilk altı sorusu demografik özellikleri tespit etmek için yer almaktadır. Demografik sorular, hangi demografik değişkenlerin ölçülmesinin çalışma açısından önem taşıyacağı tartışmasından yola çıkılarak belirlenmiştir. Anketin güvenilirliği Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı ile belirlenmiştir. Cronbach's Alpha değeri 0.951 olarak hesaplanmıştır. Cronbach's Alpha değeri 0,70 üzerinde çıkan anket formları güvenilir kabul edilmektedir. Alpha katsayısının değerlendirilmesinde uyulan kriterlere göre söz konusu Alpha değeri anketin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Çalışmada nitel veri analizi için iki ayrı görüşme formu yer almaktadır. Bu görüşme formları yarı yapılandırılmış şekilde tasarlanmıştır. Bu soru formlarından biri Tekstilkent firmalarının, diğeri ise OSB'de yer alıp da Tekstilkent projesine dahil olmayan diğeri firmaların yönetici ve uzman personellerine uygulanmıştır. Uygulanan mülakatın amacı, Tekstilkent'in firma düzeyindeki dışsallıkları belirlemektir. Tekstilkent ile yapılan görüşme formunda yer alan sorular; Özpençe (2013), Cangel (2011), Sharma (2014), Robellotti (2017), Kaygalak (2011) ve Ayaş (2003) çalışmalarından faydalanılarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Anket formlarıyla toplanan nicel veriler SPSS programı ile analiz edilmektedir. Analizlerde Probit Regresyon Modeli kullanılmaktadır. Mülakat tekniği ile toplanan nitel veriler ise NVivo programı ile analiz edilmektedir. Mülakat sorularına verilen cevaplar

doğrultusunda kelime bulutu ve kelime ağacı oluşturulmakta çalışma amacı bu cevaplara göre araştırılmaktadır.

Probit Modeller

Bağımlı değişkeni sayısal yahut eş aralıklı ölçekte ölçülmeyen modeller, nitel tepkili bağlanım modelleridir. En basit nitel tepkili bağlanım modeli, iki şıklı doğrusal olasılık modeli (DOM)'dir. Ancak DOM, gerçekleşme olasılığının açıklayıcı değişkenin düzeyiyle birlikte doğrusal arttığı varsayımı nedeniyle zayıf bir modeldir. Logit ve probit modellerinde bu çok sınırlayıcı varsayım bulunmamaktadır (Gujarati & Porter, 2012). Bu yüzden Probit modeli, DOM'a alternatif olarak C. R. Bliss tarafından olasılık birimi (probability unit) olarak adlandırılan ve Finney (1971) tarafından geliştirilen bir modeldir. Probit model, kısaltılmış hali normit olan normal olasılık birimi (normal probability unit) olarak da adlandırılmaktadır. Ancak daha geniş kullanımından dolayı normit olarak değil genellikle probit olarak bilinmektedir (Akkuş & Özkoç, 2018).

Probit modeli, logit modeli kadar yaygın kullanılmamaktadır ve logit modeline göre anlaşılma ve yorumlanma zordur; bu bakımından daha karmaşık bir modeldir (Tarı, 2010). Buna rağmen logit ve probit modeli çoğu uygulamada hayli benzerlik göstermektedir. Temel farklılık ise P_i koşullu olasılığı 0'a ya da 1'e probite göre logitte biraz daha yavaş yaklaşmasıdır. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta, bazen normit modeli adını alan probit modelinde marjinal etkilerin dikkate alınmasıdır ki bu durum logit modeli için de geçerlidir (Gujarati & Porter, 2012). Probit modelde olasılık 0-1 aralığında kalmakta ve katsayılar doğrusal olmamaktadır (Özer, 2004). Logit ve probit modelde açıklayıcı değişkendeki bir birim değişikliğin marjinal etkisi sadece o değişkenin katsayısına değil, ayrıca değişikliğin ölçüldüğü olasılık düzeyine bağlıdır. Logit modelde hata terimi lojistik dağılıma sahipken probit modelde hata terimi normal dağılıma sahiptir. Uygulamada logit ya da probit modellerinden birini tercih etmek için zorlayıcı bir neden bulunmamaktadır. (Gujarati, 2011).

EKK yöntemi probit modelini tahmin etmede uygun bir yöntem değildir. Probit modelinin parametrelerinin tutarlı tahminlerini elde etmek en çok benzerlik yöntemi ile mümkündür (Tarı, 2010). Probit modeli, normal kümülatif dağılımın bir varyantını kullanarak lineer olasılık modelinden kaynaklanan sınırsızlık probleminin üstesinden gelmek için kukla bağımlı değişkenlere sahip denklemlere uygulanan bir tahmin tekniğidir ve tipik olarak aşağıdaki denklem formundaki modele maksimum olabilirlik teknikleri uygulanarak tahmin edilir (Studenmund, 2005):

$$P_i = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{Z_i} e^{-s^2/2} ds \quad (1)$$

Denklemdaki;

P_i = kukla değişkenin bire eşit olma olasılığı ($D_i = 1$)

$Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_i$

s = standartlaştırılmış normal değişkeni ifade etmektedir.

Altı açıklayıcı değişkeni X1, X2, X3, X4, X5 ve X6 olan kitle probit regresyon modeli ise aşağıdaki gibidir:

$$\Pr(Y = 1 | X1, X2, X3, X4, X5, X6) = \Phi(\beta_0 + \beta_1X1 + \beta_2X2 + \beta_3X3 + \beta_4X4 + \beta_5X5 + \beta_6X6) \quad (2)$$

Burada, Φ : birikimli standart normal dağılım fonksiyonunu,

Y: Bağımlı değişkeni

X1, X2, X3, X4, X5, X6: açıklayıcı değişkenleri,

$\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$: katsayıları, ifade etmektedir.

X'deki bir değişimin Y üzerindeki etkisi, X'deki bir değişmeden kaynaklanan Y'deki beklenen değişimdir. Y ikili olduğu zaman, Y'nin koşullu beklenen değeri, koşullu olasılık olacağından, bire eşit olup X'deki bir değişimin Y üzerinde tahmin edilen etkisi, Y = 1 olasılığındaki değişmeyi vermektedir.

Nitel Analizler

Sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda çok farklı türden veri biçimlerinin kullanıma açılması son zamanlarda nitel yöntemlere olan ilginin artmasına yol açmıştır. Nitel verilerin toplamasında ve özellikle de çözümlenmesinde uzmanlaşmış teknikler kullanılmaktadır (Punch, 2011). Nitel veri analizleri genelde verilerin azaltılması, düzenlenmesi ve sonuçlandırılması aşamalarından oluşmaktadır. Bu çalışmada firma düzeyinde ortaya çıkan dışsallıkları ve sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla nitel veri toplama yöntemi olan mülakat tekniği ile toplanan veriler, NVivo programı ve mülakat katılımcıları tarafından verilen bazı cevapların doğrudan aktarılmasıyla analiz edilmiştir. Tekstil firmaları ile yapılan birinci katılımcılara A1'den başlayarak A10'a kadar kodlama yapılırken OSB'de bulunup da Tekstilkent dışında değerlendirilen firmalarda yer alan katılımcılara ise B1'den başlayıp B6'ya kadar kodlama yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada iki ayrı görüşme formu kullanılarak toplam 16 katılımcıdan veri toplanmıştır.

Görüşme formları tek bir dosyada toplanıp NVivo programına aktarılarak, görüşmede en çok kullanılan kavramların ve kelimelerin ortaya çıkarmak amacıyla kelime bulutu oluşturulmaktadır. Kelime bulutuna göre elde edilen sık kullanılan kelimelerin frekanslarına bakılmakta ve en yüksek frekansa sahip olan ve araştırma amacıyla ilişkili olan kelimelere ait cevaplar tek dosya haline getirilmekte ve kelime ağacı oluşturulmaktadır.

Araştırma Etiği

Araştırma yapılmadan önce anket soruları ve mülakat soruları için Erzurum Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 16.07.2021 tarih ve 13 nolu toplantısında alınan 3 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca araştırmada gerek anketler gerekse mülakatlar yapılırken etik ilkelere riayet edilmiştir.

Bulgular

Nicel Araştırma Bulguları

Bağımlı değişken olan dışsallığın olması olasılığı dikkate alınarak ikili lojistik ve ikili probit regresyon modelleri tahmin edilmiştir. Model seçim kriterleri dikkate alındığında ikili probit modelinin daha tercih edilebilir olduğu görülmüştür. İkili probit modelinin tahmin sonuçlarına ilişkin bulgular, Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. *Probit regresyon modeli tahmin sonuçları*

Bağımlı Değişken: Dışsallıklar

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Dirençli Standart Hata	z-İstatistiği	Olasılık
Sosyal ilişkiler	0,738	0.212	3,47	0,001
Yaş	0,009	0.021	0,44	0,657
Doğum yeri	0,165	0.329	0,50	0,615
Medeni hal	0,059	0.270	0,22	0,826
Öğrenim Durumu (Referans Kategori: İlkokul)				
Ortaokul	0,375	0.583	0,64	0,519
Lise	-0,001	0.505	-0,01	0,998
Üniversite	-0,111	0.502	-0,22	0,824
Cinsiyet	-0,904	0.337	-2,68	0,007
Sabit	1,273	1.133	1,12	0,261

McFadden's $R^2 = 0,073$

Hosmer-Lemeshow $X^2=5,97$; $p=0,65$

Pearson Ki-Kare (96) = 136.55; $p= 0,07$

Tahmin Başarısı = 86.83%

Hosmer-Lemeshow ve Pearson ki-kare test istatistiklerine göre modelde tanımlama hatası olmadığını öne süren sıfır hipotezi %5 önem düzeyinde reddedilemeyerek (Hosmer-Lemeshow $X^2 = 5,97$; $p=0,65$; Pearson Ki-Kare (96) = 136.55; $p= 0,07$), modelde tanımlama hatasının bulunmadığına karar verilmiştir. Probit modelinin doğru tahmin etme başarısı %86,83'dür.

İkili probit modelinden elde edilen sonuçlara göre, cinsiyet ($z=-2,68$; $p=0,007$) ve sosyal ilişkiler ($z=3,47$; $p=0,001$) değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Cinsiyetin etkisinin negatif, sosyal ilişkilerin ise dışsallık üzerinde pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Modele dahil edilen yaş, doğum yeri, medeni hal ve öğrenim durumu değişkenleri ise istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. İkili probit modelindeki marjinal etkilere ait sonuçlar, Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. *Probit regresyon modeli marjinal etkiler*

Bağımsız Değişkenler	dy/dy*	Standart Hata	z-İstatistiği	Olasılık
Sosyal ilişkiler	0.143	0.040	3.53	0.000
Yaş	0.001	0.004	0.45	0.656
Doğum yeri	0.032	0.063	0.50	0.615
Medeni hal	0.011	0.052	0.22	0.826
Öğrenim Durumu (Referans Kategori: İlkokul)				
Ortaokul	0.057	0.097	0.58	0.559
Lise	-0.000	0.097	-0.00	0.998
Üniversite	-0.023	0.098	-0.23	0.816
Cinsiyet	-0.175	0.066	-2.62	0.009

*Marjinal etkileri göstermektedir.

Tablodaki parametre anlamlılıklarına bakıldığında anlamsız parametrelerin olduğu görülmektedir. Bundan dolayı en anlamsız olandan başlayarak değişkenler tek tek çıkarılarak model tahmini yapıldığında, parametre anlamlılıklarında herhangi bir değişiklik tespit edilmemiştir. Bu yüzden yorumlamalarda anlamlı olan sosyal ilişkiler ve cinsiyet değişkenleri üzerinden yapılmıştır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda, sosyal ilişkiler puanı arttığında, bireyin dışsallık algısı düzeyinin yüksek olma olasılığı %14,32 artacaktır. Ayrıca erkeklerin referans sınıf olan kadınlara göre dışsallık algısı düzeyinin yüksek olma olasılığının %17,53 daha az olduğu tespit edilmiştir.

Nitel Araştırma Bulguları

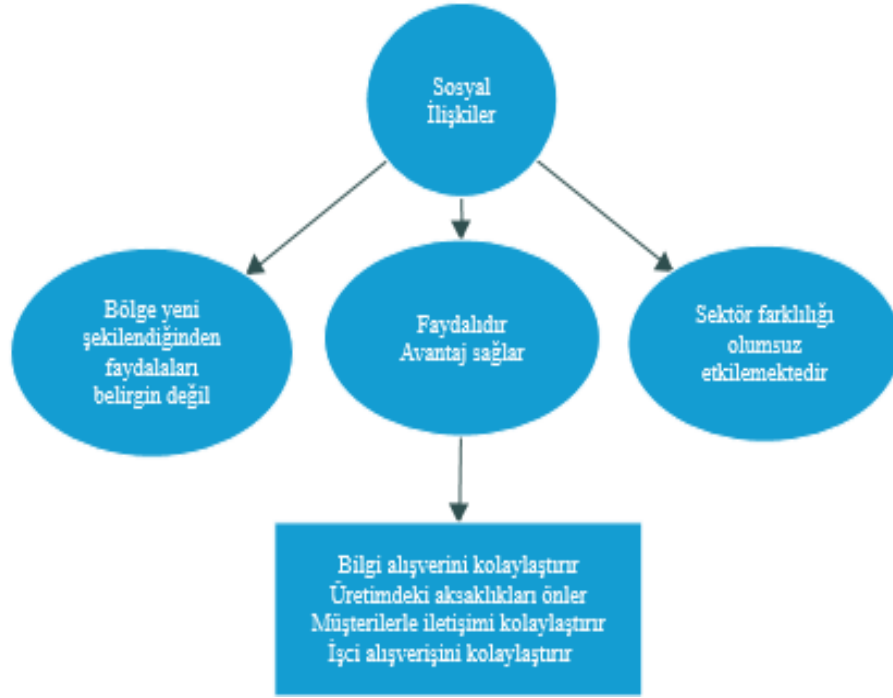
Görüşme formundaki cevaplardaki sıklıklara göre elde edilen kelime bulutunda büyük yazı boyutları ile yazılan kelime ve kavramların daha çok vurgulandığı anlaşılmaktadır. Şekil 1’de, öne çıkan kavram ve ifadelerin neler olduğuna dair kelime bulutu yer almaktadır.

Şekil 1. Kelime bulutu

Elde edilen kelime bulutuna göre sosyal, ilişki, avantaj, rekabet, organize, sektör, bilgi, firma ve fayda kelimelerinin en sık kullanılan kelimeler olduğu görülmektedir. Frekansı en yüksek olan kelimenin sosyal ilişki kelimesi olduğuna dair bilgi, kelime bulutundan elde edildikten sonra sosyal ilişki kelimesinin cevaplarının tek dosya haline getirildiği görüşme formlarında geçtiği yerler ve diğer kavramlarla dizilişi gibi bilgilere dair ilişkileri incelemek için kelime ağacı oluşturulmuştur. Kelime ağacı frekansı en yüksek olan sosyal ilişki kavramının etrafında oluşan kelime gruplarını görselleştirmiştir. Kelime ağacı Ek 1’de yer verilmiştir.

Kelime ağacına bakıldığında sosyal ilişkilerin avantajlar sağlayabileceği ancak sektör farklılığından dolayı diğer firmalarla ilişkinin söz konusu olmadığı görülmüştür. Sosyal ilişkilerin, arkadaşlık ilişkilerinin ve işbirliğinin geliştirilmesi ile bilgi alışverişi, üretim, müşterilerle iletişim konularında faydalanılabileceği ve arkadaşlık ilişkilerinin olumlu etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu faydaların etkilerinin şu an görülmemesinin temel sebebinin ise bölgenin daha çok yeni şekillenmeye başlamasından kaynaklanmaktadır. Sosyal bir ağın varlığının bilgi alışverişini kolaylaştırması gibi faydalarının olacağı, sosyal alanların oluşturulmasının bölgeye canlılık katacağı, sosyal ilişkilerin gelişmesinin personel hareketliliğini kolaylaştırdığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, model olarak NVivo programı ile görselleştirilerek Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. NVivo Model Şeması

Kelime ağacından çıkarılan sonuçlardan yola çıkarak mülakat sorularına kaynak kişiler tarafından verilen bazı cevaplar şu şekildedir;

Çalışanlar arasındaki sosyal ilişkilerin gelişmesinde TekstilKent'in faydaları oluyor mu? sorusuna dair bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

“Organize Sanayi Bölgesinde sektörler farklı olduğundan herhangi bir konuda fayda sağlanamamaktadır. Sektör farklılığından dolayı sosyal ilişkilerde bulunulamamaktadır” (B1).

“TekstilKent ile herhangi bir bağlantımız yoktur. Bizim TekstilKent ile bağlantımız olmadığından, sosyal ilişkilerimizde bulunmamaktadır. ...Personeller arasında da firma yöneticileri arasında da bir ilişki yoktur. Ancak kendi firmamız içinde sosyal ilişkilerden yararlanıyoruz. OSB dışındaki bağlantılı olduğumuz firma yöneticileriyle sosyal ilişki kuruyoruz ve bu kaçınılmazdır” (B2).

“Henüz OSB’de sosyal ilişkilerin geliştiği ve bundan faydalandığı söylenemez. Bunun en büyük nedenlerinden birisi farklı sektörlerin bir arada bulunuşu ve birbirini tamamlayıcı sektörlerin bulunmamasından kaynaklı olmakla birlikte, bölgede bulunan fabrikaların (bizim fabrikamızda dahil olmak üzere) çok yeni oluşundan kaynaklanmaktadır. Ancak ileride TekstilKent’in bölgeye canlılık katıp sosyal ilişkilerden daha çok yararlanacağımızı da düşünmekteyim. TekstilKent beraberinde sosyal ilişkileri geliştirebilir. TekstilKent ile sosyal ilişkiler gelişebilir ve bilgi alışverişinden de yararlanılabilir” (B6).

Görüldüğü üzere katılımcılar, sosyal ilişkilerin gelişmemesinin önündeki en büyük engel olarak sektör farklılığının olduğunu ifade etmektedirler. Ancak kendi firmaları için sosyal ilişkilerin faydalarından yararlandıkları anlaşılmaktadır.

OSB'deki diğer tekstil firmaları ile rekabet içinde misiniz? Rekabet içindeyseniz bu size avantaj mı dezavantaj mı sağlamaktadır? sorusuna katılımcılar genel olarak rekabetin avantaj olduğunu ve bu durumun genelde üretim miktarını artırma ve işgücü temini konularında fayda sağladığını ifade etmişlerdir. Bu konuda A1, A3, A8 ve A4 şunları ifade etmişlerdir:

“Kaliteli ürün, işçi şartları, personel şartları konularında Tekstilkent'teki diğer firmalarla rekabet içindeyiz. Tekstilkent'teki personellerle ilgili olarak diğer firmalardan ayrılan personelleri daha çabuk değerlendirmeye alıyoruz. Yani tecrübeli personellere ulaşabiliyoruz. Bu rekabetin bizim firmaya avantajları var. Rekabet sayesinde kaliteli ürün daha çok ortaya çıkıyor” (A1).

“...işgücü rekabetinin sağladığı faydalar mevcut, örneğin diğer tekstil firmalarının oluşu sebebiyle çalışanları kendi firmamıza yöneltmek açısından gelişmeler yapıyoruz...” (A3).

“Rekabet içindeyiz ama bizim firmamız daha büyük diğerlerine göre buda bize avantaj sağlıyor. Daha çok müşteri kapabilir” (A4).

“...firmalar arası rekabet olduğundan dolayı firma daha çok öne çıkmak isteyebilir bu yüzden rekabet üretim miktarını artırabilir. Organize Sanayi Bölgesinde olmak daha avantajlı çünkü bir birlik var yan yana kurulmuş fabrikalar var. Rekabet ve tutunma çabası var o yüzden” (A8).

OSB'de olmanın rekabet açısından daha çok avantaj sağladığını belirten A8 ve firma ölçeğinin büyük olmasının rekabet avantajı sağladığını belirten A4'ün yanı sıra katılımcıların genel olarak rekabetin avantaj sağladığına yönelik görüş bildirmesi, rekabetin olumlu etkilerinin olacağı yönündeki Porter dışsallıkları teorisiyle uyusmaktadır.

Tekstil dışındaki firmalarla ilişkileriniz var mı? sorusuna cevap olarak A1, A7 ve A10 katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“...sektör farklılığından dolayı bir ilişki geliştiremiyoruz. ...Genel olarak ilişki var ama yani ihtiyaçtan dolayı yani işçi alımıdır verimidir konularında sektör farklılığından dolayı bir ilişki yok” (A1).

“Hiçbir ilişkimiz yok çünkü, tekstil sektörü ile iletişimdeyiz. Sektör farklılığından dolayı iletişime geçme konusu ve gereksinimi olmuyor” (A7).

“Farklı sektörler olduğundan dolayı ilişki kuramıyoruz. Ama sosyal düzeyde ilişkimiz var. Tanışma durumumuz var ama firmalarla ortak bir yanımız olmadığından dolayı ilişkimiz yok” (A10).

Katılımcıların genel olarak sektör farklılığının olumsuzluğuna vurgu yapması, sektör çeşitliliğinin bilgi alışverişi konusunda fayda sağladığını belirten Jacobs teorisiyle çakışmaktadır. Bilgi alışverişi sosyal ilişkilerin gelişmesiyle arttığından dolayı böyle bir sonuca varılabilir.

Katılımcılara sorulan iş birliğinin hangi faaliyet alanlarından oluştuğunu ve ilişki türünüzün nasıl olduğunu açıklayınız. sorusuna verilen bazı cevaplar aşağıda yer almaktadır:

“...iş birliğimiz daha çok eleman konusunda oluyor. Çevre düzenleme konusunda da iş birliğimiz oluyor ama daha çok kalifiyeli personel alımı konusunda bağlantı kuruyoruz. Bu kurumlarla ilişki türümüz bilgi alışverişine, karşılıklı güvene, kişisel çabalara uzmanlaşmaya dayanmaktadır. Coğrafi yakınlığa dayalı olarak ta Tekstilkent firmaları ile ilişkilerimiz bulunmaktadır” (A1).

“Karşılıklı güven kesinlikle olmalı. Ayrıca ticarete kişisel çabalar olmak zorundadır. Ayrıca ticari olarak bilgi alışverişine dayalı iş birliği de olur...” (A2).

“Üniversite ile stajyer alıp verme konusunda iş birliğimiz var. ...İşe alım konusunda iş birliği oluyor” (A8).

“İlişki türümüz öncelikle uzmanlaşmaya dayalıdır. Karşılıklı güvene dayalı ilişki türlerimizde vardır. Ama genel olarak uzmanlaşmaya dayalı bir ilişki türümüz mevcuttur. Bunun nedeni yeni bir fabrika olmamızdan kaynaklanıyor. Bilgi alışverişine dayalı ve kişisel çabalara dayalı ilişki türlerinin bulunduğu durumlarda vardır...” (A9).

“Resmi olmayan özel sektörlerle karşılıklı güvene dayalı mal ve hizmet alıyoruz. Genellikle bilgi alışverişine dayalı ilişkilerimiz oluyor...” (A10).

Katılımcılar genel olarak iş birliğinin bilgi alışverişi ve işgücü konularında olduğunu ve ilişki türlerinin ise karşılıklı güvene, kişisel çabalara ve uzmanlaşmaya dayandığını ifade etmişlerdir.

Tekstilkent’in eğitim programları uygulamanız açısından faydası oluyor mu? sorusuna verilen cevaplar ise şu şekildedir:

“...diğer tekstil fabrikalarından çıkıp ta buraya tecrübeli bir şekilde işçi geliyorsa o zaman işimiz daha kolay oluyor. Öğrenme süreci hızlı oluyor. Ama her aldığımız personeli yine eğitime alıyoruz yine üretim bandından geçiriyoruz ama öğrenme süreçleri daha hızlı oluyor” (A4).

“Eğitim programları konusunda Tekstilkent’in faydası oluyor mu açıkçası personeller değiştiği zaman acemilik dönemini geçmiş olarak işe başlama avantajı sağlıyorlar...” (A6).

“Mesela diğer firmada eğitimini sağlayıp bizim firmamıza donanımlı bir şekilde işçi gelirse faydası olabilir. Ama bu konuda işçinin diğer firmadan ayrılıp bizim firmamıza gelmesine bağlı” (A8).

İş birliğinin genellikle işgücü ve bilgi alışverişi konularında gerçekleşmesi, ilişki türünün uzmanlaşmaya dayanması durumu ve işçilerin diğer tekstil firmalarından uzmanlaşmış bir şekilde gelmesinin fayda sağladığına yönelik ifadeler, MAR dışsallıklarına işaret etmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Endüstriyel bölgelerde yığılmanın birçok avantaj getirdiği ve bu avantajların endüstriyel bölgeleri başarıya ulaştırdığı literatürde kabul görmüştür. Ancak endüstrilerin başarıya ulaşmasında dışsallıkların yanı sıra ilerlemiş sosyal ilişkilerin de önemli bir faktör olduğu alan yazında yer almaktadır.

Sosyal ilişkilerin endüstriyel bölgeler için önemini göz önünde bulunduran bu çalışmanın amacı, az gelişmiş bölgelere yapılan Tekstilkent yatırımlarının OSB’lerde ortaya çıkaracakları dışsallıklar ve sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Yeni sayılabilecek Erzurum 2. OSB’de kurulan Tekstilkent firmalarının bağlantılı sektörler, yan sanayi, pazara yakınlık gibi birçok belirleyici değişkenin hesaba katılmaması, Erzurum Tekstilkent’in yaratabileceği dışsallıkları sınırlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada yapılan ikili probit modeli sonuçlarına göre sosyal ilişkiler, yaş, doğum yeri, medeni hal, öğrenim durumu ve cinsiyet değişkenlerinden sadece sosyal ilişkiler ve cinsiyet değişkenlerinin bağımlı değişken olan dışsallıklar üzerinde anlamlı oldukları tespit edilmiştir. Genel olarak sosyal ilişkiler değişkeninin dışsallıklar üzerinde pozitif anlamlılığı tespit edilmiştir. Sosyal ilişkiler puanı arttığında bireyin dışsallık algısı düzeyinin de yüksek olmasını beklenmektedir. Ayrıca erkeklerin referans sınıf olan kadınlara göre dışsallık algı düzeylerinin yüksek olma olasılığı daha düşüktür.

Nitel veri analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre de sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerinde olumlu etki yarattığı ve ayrıca Tekstilkent’in OSB’de altyapı, uzman işgücü, bilgi alışverişi gibi dışsallıklar ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, rekabetin olumlu etkilerinin olacağı yönündeki Porter dışsallıkları teorisiyle uyuşan bulgulara rastlanmıştır. OSB’lerde kurulan tekstil firmalarının birbirleriyle rekabet halinde olması, firmalara avantajlar sağlamaktadır. Tekstil firmaları arasında gerçekleşen uzman işgücü rekabetinin firmalara sağladığı avantajlar, bu duruma örnek teşkil etmektedir. İş birliğinin genellikle işgücü ve bilgi alışverişi konularında gerçekleşmesi ve ilişki türünün uzmanlaşmaya dayanması durumu ve tekstil sektörüne yönelik uzmanlaşmış işgücünün oluşmasının fayda sağladığına yönelik elde edilen bulgular ise MAR dışsallıklarına işaret etmektedir. Ancak genel olarak sektör farklılığının

olumsuzluğuna yönelik elde edilen bulguların ise sektör çeşitliliğinin bilgi alışverişi konusunda fayda sağladığı yönündeki Jacobs teorisiyle ters düşmektedir. Ayrıca incelenen literatürde araştırma konusu ile benzer çalışmaların eksikliği söz konusu olsa da çalışma bulguları zımnen Galunic vd. (2012) ve Nugroho vd. (2019) çalışmalarının bulguları ile örtüşmektedir.

Devletin bölgesel kalkınmayı sağlaması adına OSB gibi endüstriyel bölgelerde altyapı, uzman işgücü, bilgi alışverişi, ara girdi malı temini kolaylığının getirdiği üretim artışı gibi dışsallıklar sağlayan teşvikleri arttırması ve bu teşvikleri sosyal ilişkilerin faydalarından kaynaklanan avantajlardan yararlanmaya yönelik yatırımlarla desteklemesi, büyük önem taşımaktadır. Sosyal ilişkilerden benzer sektörlerde olan firmaların kümelenmesi ile daha çok yararlanılabileceği tespit edilmiştir. Bu yüzden devletin benzer sektörleri bir araya getirmesi, sosyal ilişkiler bağlamında ortaya çıkacak olumlu dışsallıkları arttıracakı öngörülmektedir.

Hali hazırda sosyal ilişkilerin oluşturduğu dışsallıklar bireysel alanda daha baskın haldedir. Bu dışsallıkların sektörel bazda etkilerini gösterebilmesi ve sektörün bu dışsallıklardan daha fazla yararlanabilmesi için firmaların farkındalığı ve sosyal ilişkileri geliştirici faaliyetler planlaması gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle firmalar, ikincil ilişkileri birincil ilişkilere dönüştürmeye yönelik faaliyetler geliştirmeye gayret göstermelidirler.

Bağlantılı sektörlerin de bölgelerde uygulanan teşvik kapsamına alınması oluşacak dışsallıkların çarpan etkilerini arttırabilecektir. Bölgede yer alan firma sayısının artırılması için sektörün ulusal ve uluslararası pazara entegrasyonu noktasında güçlü bağlantıların yapılması ve bir ağın kurulması sektör için faydalı olabilecektir. Sektörün bölgede gelişebilmesi için eğitim faaliyetlerin düzenli ve sistemli bir şekilde yapılmasına, sektörün verimliliğini ve yeni girişimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Yeni Tekstil Kent yatırımı yapılacak bölgelerde sektör ve yatırımlar için farkındalığın oluşturulması önemli bir sinerji yaratabilecektir. İlaveeten Tekstil Kent bölgelerinde oluşan dışsallıkların zaman içerisinde periyodik olarak takip edilmesi ve ileri-geri bağlantılı sektörlerin analizlere dahil edilmesi, sektör ve bu alanda çalışacak araştırmacılar açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akkuş, Ö., & Özkoç, H. (2018). *Stata uygulamaları ile nitel veri analizi: Tercih modelleri-Logit Modeller-Probit Modeller* (2. baskı). Seçkin.

Audretsch, D. B., & Feldman, M. P. (1996). R&D spillovers and the geography of innovation and production. *The American Economic Review*, 86(3), 630-640. <https://www.jstor.org/stable/2118216>

- Baki, A., & Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21. <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6156/82721>
- Becattini, G. (2004). *Industrial districts: A new approach to industrial change*. Edward Elgar Publishing.
- Becattini, G. (2017). The Marshallian industrial district as a socio-economic notion. *Revue D'économie Industrielle*, 1(157), 13-32. <https://doi.org/10.4000/rei.6507>
- Blien, U., & Suedekum, J. (2005). Local economic structure and industry development in Germany, 1993-2001. *SSOAR. Working Paper* No: WP/1/2005. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=602403
- Boschma, R. A. (2005). Social capital and regional development: An empirical analysis of the third Italy. Boschma, R.A. and Kloosterman, R.C. (Ed.), *Learning from clusters: A critical assessment from an economic-geographical perspective* (80. baskı) (pp 139–168). Springer. https://doi.org/10.1007/1-4020-3679-5_7
- Boschma, R. A., & Ter Wal, A. L. (2007). Knowledge networks and innovative performance in an industrial district: The case of a footwear district in the south of Italy. *Industry and Innovation*, 14(2), 177-199. <https://doi.org/10.1080/13662710701253441>
- Cangel, A. (2011). *Türkiye beyaz eşya yan sanayi firmalarının yer seçim kararlarında kümelenme dışsallıklarının etkisinin incelenmesi* (Tez No. 349632) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Carlino, G. A., Chatterjee, S., & Hunt, R. M. (2001). Knowledge spillovers and the new economy of cities. *Federal Reserve Bank of Philadelphia. Working Paper* No: WP/01/14. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=20e4dacc715cf58e2553debcc56523001d0503c2>
- Combes, P. P. (2000). Economic structure and local growth: France, 1984–1993. *Journal of Urban Economics*, 47(3), 329-355. <https://doi.org/10.1006/juec.1999.2143>
- Çetin, M. (2006). Endüstriyel bölgelerde sosyal sermaye ve güven: Üçüncü İtalya örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 6(1), 74-86. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/556923>
- Dei Ottati, G. (2002). Social concentration and local development: The case of industrial districts. *European Planning Studies*, 10(4), 449-466. <https://doi.org/10.1080/09654310220130176>

- Demirdöğen, O. (1993). *Kuruluş yeri alternatifi olarak organize sanayi bölgelerinin değerlendirilmesi* (Tez No. 26648) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Dertli, G. (2020). *Kümelene ve organize sanayi bölgeleri: tr 63 bölgesi üzerine bir uygulama*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Erdentuğ, S. A. (1980). *Bursa pamuk sanayiindeki bir fabrikada çalışan bir grup kadın işçinin fabrika içi ve aileyle olan sosyal ilişkileri* (Tez No. 160769) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ferri, M., & White, T. J. (1999). Regionalism, cooperation, and economic prosperity: effective autonomy in Emilia-Romagna. *Mediterranean Quarterly*, 10(3), 89-106. <https://www.muse.jhu.edu/article/20765>.
- Forni, M., & Paba, S. (2001). Knowledge spillovers and the growth of local industries. Centre for Economic Policy Research. Working Paper No: 2934. <https://ssrn.com/abstract=282575>
- Fujita, M., & Thisse, J. F. (1996). Economics of agglomeration. *Journal of the Japanese and International Economies*, 10(4), 339-378. <https://doi.org/10.1006/jjie.1996.0021>
- Galunic, C., Ertug, G., & Gargiulo, M. (2012). The positive externalities of social capital: Benefiting from senior brokers. *Academy of Management Journal*, 55(5), 1213-1231. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0827>
- Gujarati, D. (2011). *Econometrics by example*. Palgrave Macmillan.
- Gujarati, D., & Porter, D. C. (2012). *Temel ekonometri* (5. baskı). (Ümit Şenesen & Gülay Günlük Şenesen Çev.), Literatür. (Original work published 2011)
- Hart, N. (1996). Marshall's theory of value: The role of external economies. *Cambridge Journal Of Economics*, 20 (3), 353-369. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.cje.a013620>
- He, C., Wei, Y. D., & Xie, X. (2008). Globalization, institutional change, and industrial location: Economic transition and industrial concentration in China. *Regional Studies*, 42(7), 923-945. <https://doi.org/10.1080/00343400701543272>
- Kaygalak, İ. (2011). *Türkiye'de sanayi kümelene mesi: Uşak örneği* (Tez No. 302859) [Doktora Tezi, Ege Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kent, O. (2015). *Agglomeration economies and geographic distribution of manufacturing industries in Turkey* (Tez No. 413679) [Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- King Iii, C., Silk, A. J., & Ketelhöhn, N. (2003). Knowledge spillovers and growth in the disagglomeration of the US advertising-agency industry. *Journal of Economics & Management Strategy*, 12(3), 327-362. <https://doi.org/10.1111/j.1430-9134.2003.00327.x>
- Kirat, T., & Lung, Y. (1999). Innovation and proximity: Territories as loci of collective learning processes. *European Urban And Regional Studies*, 6(1), 27-38. <https://doi.org/10.1177/096977649900600103>
- Lafourcade, M., & Mion, G. (2007). Concentration, agglomeration and the size of plants. *Regional Science and Urban Economics*, 37(1), 46-68. <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2006.04.004>
- Maurel, F., & Sédillot, B. (1999). A measure of the geographic concentration in French manufacturing industries. *Regional Science and Urban Economics*, 29(5), 575-604. [https://doi.org/10.1016/S0166-0462\(99\)00020-4](https://doi.org/10.1016/S0166-0462(99)00020-4)
- Mccormick, D. (1999). African enterprise clusters and industrialization: Theory and reality. *World Development*, 27(9), 1531-1551. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(99\)00074-1](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(99)00074-1)
- Nugroho, J. P., Puspitasari, D., & Ridwan, R. (2019, July). The economic and social externalities of the existence of the cigarette industry. In *International Conference on Banking, Accounting, Management, and Economics (ICOBAME 2018)* (pp. 237-241). Atlantis. <https://doi.org/10.2991/icobame-18.2019.52>
- Özer, H. (2004). *Nitel değişkenli ekonometrik modeller: Teori ve bir uygulama*. Nobel.
- Özpençe, A. İ. (2013). *Kümelenmenin pozitif dışsallıklara etkisi: Denizli örneği* (Tez No. 332604) [Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Paci, R., & Usai, S. (1999). Externalities, knowledge spillovers and the spatial distribution of innovation. *Geojournal*, 49(4), 381-390. <https://doi.org/10.1023/A:1007192313098>
- Phelan, A. (2015). *Evaluation of social externalities of rapid economic development associated with major resource projects in regional communities* [Unpublished doctoral dissertation]. Queensland University of Technology.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (2. baskı). Siyasal Kitabevi.
- Rabellotti, R. (1997). *External economies and cooperation in industrial districts*. Macmillan.

- Sharma, P. (2014). *Enterprise social networks: Engaging employees and sustaining participation* [Unpublished doctoral dissertation]. Massachusetts Institute of Technology.
- Shaw, A. T., & Gilly, J. P. (2000). On the analytical dimension of proximity dynamics. *Regional Studies*, 34(2), 169-180. <https://doi.org/10.1080/00343400050006087>
- Studenmund, A. H. (2005). *Using econometrics: A practical guide* (5. baskı). Addison Wesley.
- Takeda, Y., Kajikawa, Y., Sakata, I., & Matsushima, K. (2008). An analysis of geographical agglomeration and modularized industrial networks in a regional cluster: A case study at Yamagata prefecture in Japan.. *Technovation*, 28(8), 531-539. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2007.12.006>
- Tarı, R. (2010). *Ekonometri* (6. baskı). Umuttepe.
- Türko, E. S., & Ersungur, Ş. M. (2016). Yeni endüstriyel bölgelerde işbirliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 615-630. <https://www.acarindex.com/pdf/acarindex-50-4626.pdf>
- Uçar, E. (2016). Sosyal sermaye ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 01-23. <https://hdl.handle.net/20.500.12451/5157>
- Uludağ, K. (2022). *Organize sanayi bölgelerinde Tekstil Kent ile ortaya çıkan dışsallıklar ve sosyal ilişkilerin dışsallıklar üzerinde etkisi: Erzurum Tekstil Kent örneği* (Tez No. 739240) [Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Uzbilek, A. (2006). *Örgütlerde oluşan sosyal ilişkilerin örgütsel güvenin alt boyutlarına etkileri: Başkent Üniversitesi örneği* (Tez No. 186398) [Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Van Stel, A. J., & Nieuwenhuijsen, H. R. (2004). Knowledge spillovers and economic growth: An analysis using data of Dutch regions in the period 1987–1995. *Regional Studies*, 38(4), 393-407. <https://doi.org/10.1080/03434002000213914>

